

A JÁSZSÁGI MEZOLITIKUM: egy új kutatás kezdete és előzetes eredményei

SZEGEDI KRISTÓF ISTVÁN¹ – GULYÁS ANDRÁS ZOLTÁN² – KERÉKGYÁRTÓ GYULA³ – KERTÉSZ RÓBERT⁴ –
LENGYEL GYÖRGY⁵ – MARTON TIBOR⁶

Magyar Régészet 13. évf. (2024) 2. szám, pp. 1–10. <https://doi.org/10.36245/mr.2024.2.1>

A „jászági mezolitikum” szinte ikonikus fogalom a magyarországi ősrégészeti kutatásban, hiszen az 1980-as évek végétől az első hitelesen kutatott és dokumentált, a kora holocén vadász-gyűjtögető közösségekhez köthető lelőhelyek itt kerültek elő. Ezek a lelőhelyek a mezolitikumhoz biztosan kötődő, geometrikus mikrolitokkal jellemezhető pattintott kőiparokat fedeztek fel, amelyek alapján újra kellett értelmezni a korábbi évtizedekben széles körben elterjedt „mezolitikus hiátus” elméletét is. Sajnos a korábbi sikeres kutatások a 2000-es évek után nem folytatódtak szisztematikusan. A közelmúltban a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Régészeti Intézete és a Magyar Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete olyan megyei múzeumokkal együttműködve, mint a szolnoki Damjanich János Múzeum és a jászberényi Jász Múzeum, felkarolta a témát és a paleolitikum és a mezolitikum időszakaira fókuszálva új kutatásba kezdett a Jászságban. A kutatás alapjait Kerékgyártó Gyula felszíni gyűjtései jelentik. Jelen írásunkban bemutatjuk kutatásunk előzetes eredményeit és módszertanát, amelyek reményeink szerint hozzájárulnak a jászági mezolitikum és a Kárpát-medence kora holocén őstörténetének jobb megértéséhez.

Kulcsszavak: mezolitikum, Jászság, felszíni leletgyűjtés, topográfia, geometrikus mikrolitok, nem-geometrikus mikrolitok

BEVEZETÉS

A Kárpát-medence jelentős környezeti átalakulásokon ment keresztül a késő glaciális Grönland Interstadialis 1 (GI-1) (14,7 ka cal BP) kezdetétől. A növény- és állatvilág az eurázsiai jégtakaró visszahúzódása okozta klímaváltozással párhuzamosan átalakult, ami a földtörténeti jelenkori környezet kialakulásához, valamint a pleisztocén megafauna és tundra-sztyepp-tajga vegetáció eltűnéséhez vezetett (MAGYARI *et al.* 2019; 2022). Az átlaghőmérséklet emelkedése a biomassza növekedéséhez, a hideg és száraz éghajlathoz alkalmazkodó fajok visszahúzódásához, valamint a mérsékelt övi kevert lombú erdők elterjedéséhez vezetett (FEURDEAN *et al.* 2014). A környezeti változás a talajképződési folyamatokra is hatással volt. A löszképződés a késő glaciális során megszűnt, noha a kora holocénben időnként tovább folytatódtak az eolikus (szél általi) homokmozgások (GÁBRIS *et al.* 2012; NOVOTHNY *et al.* 2009).

A pleisztocén végén bekövetkezett felmelegedés hatással volt az emberi közösségek létfenntartási stratégiájára és ökológiájára, ami a mezolitikum kialakulásához vezetett Európában (KOZŁOWSKI 2009). A hazai kutatásban sokáig uralkodott az a nézet, hogy a mezolitikus közösségek „makrolitikus” leletanyagokat is hátrahagytak, ami megnehezítette az európai leletgyűjtésekkel való összehasonlítást (GÁBORI 1964; VÉRTES 1965, 215–216). A kisszámú, geometrikus mikrolitot tartalmazó leletgyűjtéseket „Tardenoisien”-nek nevezték, alkalmazkodva a korabeli európai kutatási irányokhoz (MÉSZÁROS 1948; GÁBORI 1956; PUSZTAI

¹ Nemzeti Régészeti Intézet, Magyar Nemzeti Múzeum; Műszaki Föld- és Környezettudományi Kar, Miskolci Egyetem; e-mail: szegedi.kristof@mnm.hu

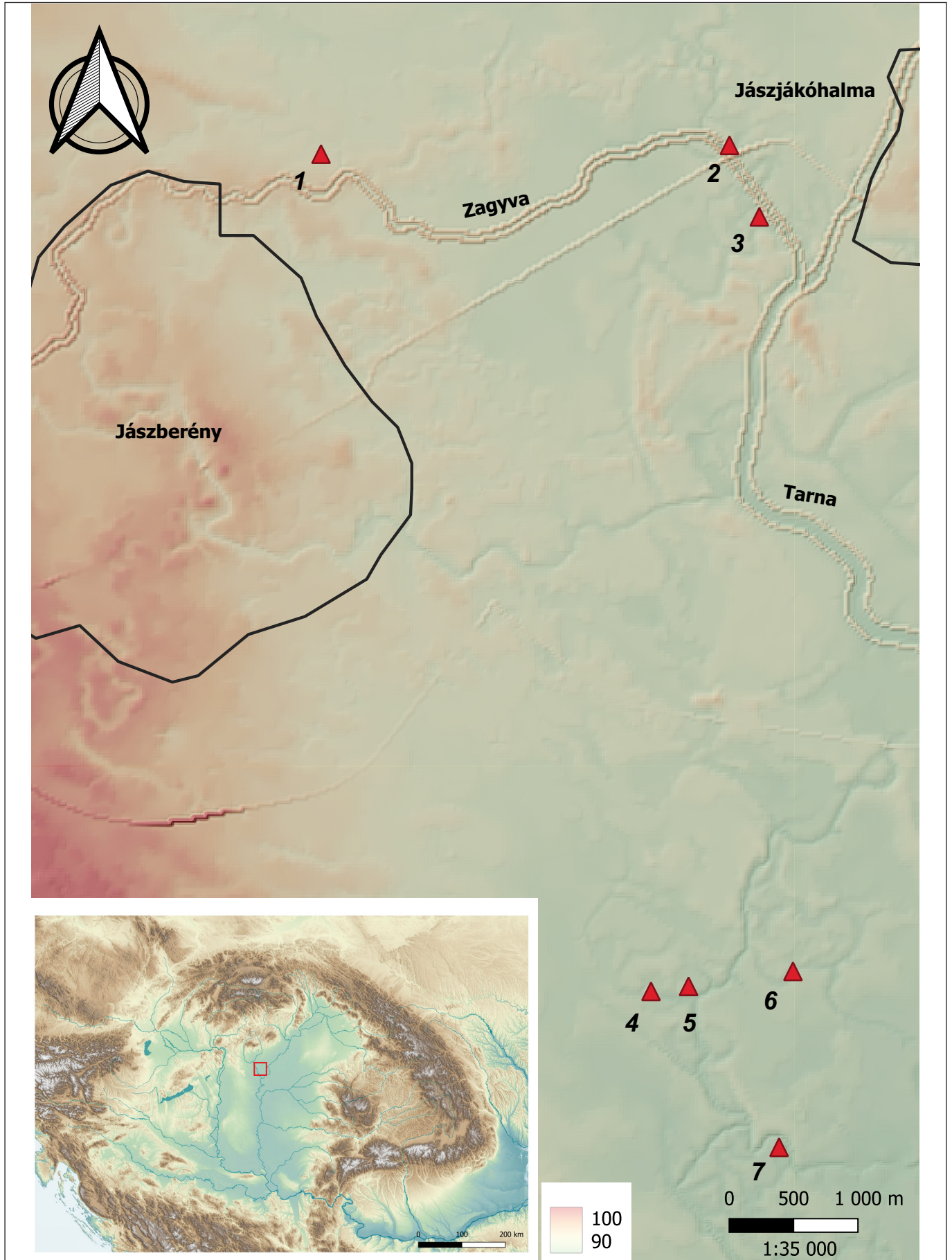
² Jász Múzeum; e-mail: jaszregesz@gmail.com

³ Független kutató; e-mail: gyulakerekgyarto@gmail.com

⁴ Damjanich János Múzeum; e-mail: kerteszbobert64@gmail.com

⁵ Nemzeti Régészeti Intézet, Magyar Nemzeti Múzeum; Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar, Miskolci Egyetem; e-mail: lengyel.gyorgy@mnm.hu

⁶ Magyar Kutatási Hálózat, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Régészeti Intézet; e-mail: marton.tibor@abtk.hu

1. kép. A szövegben említett lelőhely elhelyezkedése

1957). A „makrolitikus” mezolitikummal kapcsolatos első kritikák (KOZŁOWSKI 1973) után ezeket a leletanyagokat újraértékeltek és kiderült, hogy a legtöbb esetben ezek kevert leletösszefüggésekből kerültek elő (T. DOBOSI 1995), ezért fordultak elő ezekben a leletanyagokban „makrolitikus” formák középső paleolitikus jegyekkel és felső paleolitikus kőeszközök együttesen. Az új tudományos eredményeknek és a régi leletek újraértékelésének köszönhetően azonban az „igazi” mezolitikus lelőhelyek száma számottevően megcsappant. Mindezek alapján született az ún. „mezolitikus hiátus” elmélete, amely szerint a vadászgyűjtő csoportok jégkor végi északra vándorlása miatt a Kárpát-medence hosszú időre szinte lakatlanná vált (GÁBORI 1984).

Ezt a kutatási helyzetet változtatták meg az 1989-ben kezdődő terepbejárások a Jászságban, amelyek nyomán feltárássra kerültek a régió legfontosabb mezolitikus lelőhelyei, köztük Jászberény I. (KERTÉSZ 1991) és Jásztelek I. (KERTÉSZ 1994). A felszíni leletek és az ásatások leletei között egyaránt előfordultak geometrikus mikrolit eszközök is. A tipológiai és rétegtani eredmények alapján a jászszági mezolitikumot két fő korszakra osztották: 1, a korai mezolitikum „jászberényi fázisára”, amely a boreális időszakra keltezhető, és 2, a késői mezolitikumra („jászteleki fázis”), ami a korai atlantikum periódusának felel meg (KERTÉSZ *et al.* 1994–1995; KERTÉSZ 1996; 2002). A korai mezolitikumot kezdetben kisebb mikrolitok, majd egyre nagyobb méretűek jellemzik, míg a késői mezolitikumot a szabályos pengék és trapézok megjelenése jelzi (KERTÉSZ 2002, 289). A jászszági leletek alapján körvonalazott mezolit ipart egyedi tipológiai összetétel jellemzi: az Epigravettien tradíció nyomai mellett az ún. nyugati technokomplexumhoz (KOZŁOWSKI & KOZŁOWSKI 1979) tartozó Sauveterrien elemek is elterjedtek (KERTÉSZ 1996, 25; 2002).

A jászszági mezolitikum ugyanakkor számos megoldandó kronológiai és taxonómiai kérdést vet fel (KOZŁOWSKI 2005). Ezen kérdések megválaszolása érdekében kezdtük a jászszági mezolitikum jelen kutatását, hogy a hazai leletanyagokat a kelet-közép-európai őstörténet összefüggéseibe illesszük.

A VIZSGÁLT LELETANYAGOK ÉS MÓDSZEREK

Kutatásunk alapját a Kerékgyártó Gyula által 1989 óta végzett terepbejárások során gyűjtött felszíni leletanyagok képezik. A lelőhelyek elhelyezkedését a kezdetektől topográfiai térképeken dokumentálta, újabban koordinátákkal is rögzítette. Ezek a térbeli adatok térinformatikai kiértékelésre alkalmas adatbázisba kerültek, amely a jövőbeni összehasonlító kutatások alapjául szolgál.

Az összegyűjtött leletek állatcsontokat, puhatestű-héjakat, pattintott köveket, őskori és fiatalabb korszakokhoz köthető kerámiatöredékeket tartalmaznak. Az elsődleges cél azoknak a lelőhelyeknek az elkülönítése volt, ahol fiatalabb őskori megtelepedéseknek is nyoma van. Mivel az archaeozoológiai leletek és a puhatestű héjak önmagukban nem alkalmasak a lelőhelyek időrendjének közelebbi megállapítására, ezeket itt nem vizsgáljuk részletesen. Szubfosszilis csontok pusztja jelenléte a pattintott kövekkel együtt azonban utalhat mezolitikus megtelepedésre. A kutatás fontos forrását képezik a Kerékgyártó Gyula által talált őskori és fiatalabb korú kerámiatöredékek is. Mivel a mezolitikumra jellemző trapéz és félhold alakú mikrolitok más őskori kultúrák leletanyagában is előfordulnak, a kerámiatöredékek jelenléte óvatosságra int a felszíni geometrikus mikrolitok értelmezésében. Ez más pattintott kövekre is igaz, amelyek akár különböző régészeti korok kőeszköz-készítési műveletsorának különböző szakaszait is képviselhetik. Az egyes leletgyűjtéseken kisméretű szilánk- és pengemagköveket azonosítottunk. Jelenlétük nem feltétlenül utal a lelőhelyek mezolitikus korára, és ez igaz a kisméretű penge- és szilánkletelekre is. A régészeti korok szétválasztásában a pattintási technika meghatározása részben segíthet, hiszen például a közvetett ütéses technikát Kárpát-medencei környezetben a neolitikumból ismerjük legkorábban (MESTER & FARAGÓ 2010; MESTER & TIXIER 2013), de előfordul Európa késői mezolitikumában is (FONTANA, FLOR & DUCHES 2016). Részletes technológiai elemzéssel még nem igazolták, de a dunántúli, feltételezhetően a késő mezolitikumra keltezett egyes leletek esetében nyomásos technika jelenlétét feltételezzük, ami a technológiai szakirodalom szerint gyakran együtt jár a közvetett ütéses technikával (EICHMANN, KERTÉSZ & MARTON 2010; SØRENSEN 2006). A Jászság területéről származó pattintott kövek felületén sok esetben már a korábbi kutatások során magas fokú patinásodást észleltek (KERTÉSZ 2002, 288), azonban ez sem vehető figyelembe a felszíni leletanyagok kronológiai

szétválasztásánál, mivel ennek a jelenségnek a jelenléte és mértéke inkább a környezet geokémiai hatásaitól függ (GLAUBERMAN & THORSON 2012).

Mivel a felszíni gyűjtések anyagával kapcsolatban számos kronológiai buktatóval találkozunk, a leleteket elsősorban tipológiai alapon értékeltük. Ebben kevésbé hagyatkozhatunk a háztartási eszközökre (vakaró, véső, retusált penge és szilánk), amelyek méretét és alakját többnyire nagymértékben a funkciójuk határozza meg (LENGYEL 2016).

Mindezek miatt szinte csak a biztosan mezolitikusnak tekinthető eszközökre támaszkodhatunk, azaz a geometrikus és nem-geometrikus mikrolitok egyes típusaira (BARRIÈRE *et al.* 1969; 1972; BROGLIO & KOZŁOWSKI 1983). Ezek alapján megkülönböztethetjük azokat a lelőhelyeket, ahol határozottan jelen vannak mezolitikus leletek azoktól, ahol lehetséges mezolitikus leletek őskori (jellemzően újkőkori vagy rézkori) kerámiatöredékekkel együtt fordulnak elő, illetve azokat a lelőhelyeket, ahol lehetséges mezolitikus leletek fordulnak elő nem őskori kerámiatöredékekkel. Összegezve, a lelőhelyeket három kategóriába soroltuk a mezolitikus leletek előfordulása és a felszínen ugyanott talált kerámiák kronológiája alapján: 1, nagyon valószínű mezolitikus lelőhelyek; 2, valószínű mezolitikus lelőhelyek; 3, megkérdőjelezhető mezolitikus lelőhelyek.

A továbbiakban szisztematikus terepbejárásokat tervezünk az (1) és (2) kategóriába eső lelőhelyeken, hogy felmérhessük azok kiterjedését. Terveink szerint ezt a kutatási fázist kis léptékű (3–10 m²) ásatások követik majd, amelyek elsődleges célja a mezolitikus leletanyag hiteles rétegtani helyzetben való dokumentálása, korának megállapítása.

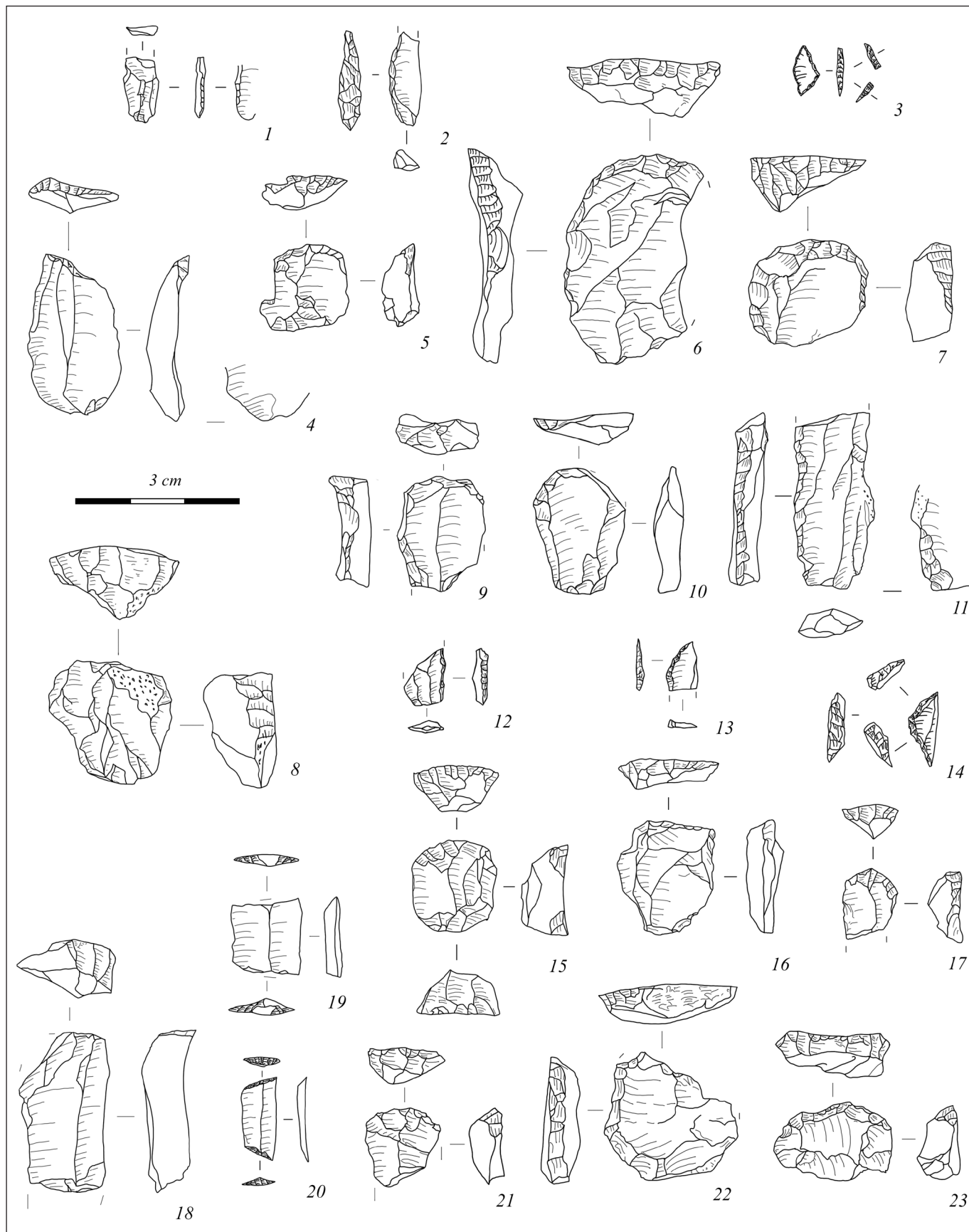
ÚJ MEZOLITIKUS LELŐHELYEK A JÁSZSÁGBAN

A tanulmányban vizsgált lelőhelyek mind a Jászszág kistájban találhatóak. Topográfiai helyzetük és a digitális domborzati modelleken látható elhelyezkedésük alapján a Zagyva-folyó jelenlegi folyásához közel vagy korábbi medrének közvetlen közelében helyezkednek el. A Jászszágban a késő glaciális és kora holocén során dinamikusan alakult át a korábbi pleisztocén hordalékkúp felszíne (GÁBRIS 2011). A bemutatott lelőhelyek elhelyezkedése összhangban van a Jászszágból korábban megismert hasonló korúakéval, ami azzal lehet összefüggésben, hogy a kora holocén vadász-gyűjtőgétek létfenntartási stratégiája nagyban támaszkodhatott a vízi erőforrásokra, telepeik ezért találhatóak az árterekben, a folyók közvetlen közelében (KERTÉSZ 2002).

ELŐZETES EREDMÉNYEK

Megkérdőjelezhető és „valószínűleg” mezolitikus lelőhelyek

A dolgozatban vizsgált hét lelőhely közül jelenleg három sorolható ide: Jászberény 30, Jászberény–Északi-elkerülő és Jászberény 115. Jászberény 30 pattintott kövei közül csupán egy eszköz, egy kisméretű vakaró került elő (2. kép 8). Feltehetően a Mátrából származó limnoszilitból készült, felületén magas fokú patinásodás figyelhető meg. A Jászberény–Északi-elkerülőnél két, szabályos pengén készült trapéz és egy szilánkon készült vakaró került elő (2. kép 18–20). A két trapéz felülete nem patinás, méretben különböznek, de azonos bennük, hogy mindkettő mindkét végén ferdén csonkított. Bár előfordulnak trapézok Magyarország lehetséges késő mezolitikus lelőhelyein, mint Kaposhomok (MARTON 2003), Regöly 2 (MARTON *et al.* 2021), Jásztelek I. (KERTÉSZ 1994) és Tarnaörs–Fodor-tanya (KERTÉSZ 2005), ezekről a lelőhelyekről azonban abszolút kronológiai adat nem áll rendelkezésre és relatív kronológiai besorolásuk is bizonytalan. Jászberény–Északi-elkerülő leleteit is kétséges késő mezolitikusként azonosítani, mivel a trapézok mellett őskori kerámialeletek is előkerültek, és maga a trapéz a kora neolitikumtól a késő rézkorig ismert Magyarországon (KACZANOWSKA & KOZŁOWSKI 2012; TOLNAI-DOBOSI 1968; CSONGRÁDINÉ BALOGH 2009, 390). Ugyanilyen kronológiai kétségek övezik a Jászberény 115 lelőhely kerámiatöredék mellett előkerült retusált pengéjét és félhold (szegmens) alakú geometrikus mikrolitját (2. kép 1–2). Mindkét darab erősen patinás. Mindkét eszköztípus ismert például a rézkorból (CSONGRÁDINÉ BALOGH 2009, 26. ábra). Mivel a Jászszág a rézkorban sűrűn lakott terület volt (PATAY 2005), egyetlen szegmens jelenléte nem tekinthető a mezolitikum biztos jelének.

2. kép. Felszíni gyűjtések a Jászágóból. Jászberény 115: 1 – retusált penge, 2 – félhold alakú mikrolit, 3 – háromszög alakú mikrolit, 4 – ferdén csonkított hegy, 5–7 – vakarók; Jászberény 30: 8 – vakaró; Jánoshida 52: 9–10 – vakarók, 11 – retusált penge; 12–13 – ferdén csonkított hegyek, 14 – háromszög alakú mikrolit; Jászberény 129: 15–17, 21–23 – vakarók; Jászberény-Északi-elkerülő: 18 – vakaró, 19–20 – trapéz alakú mikrolit

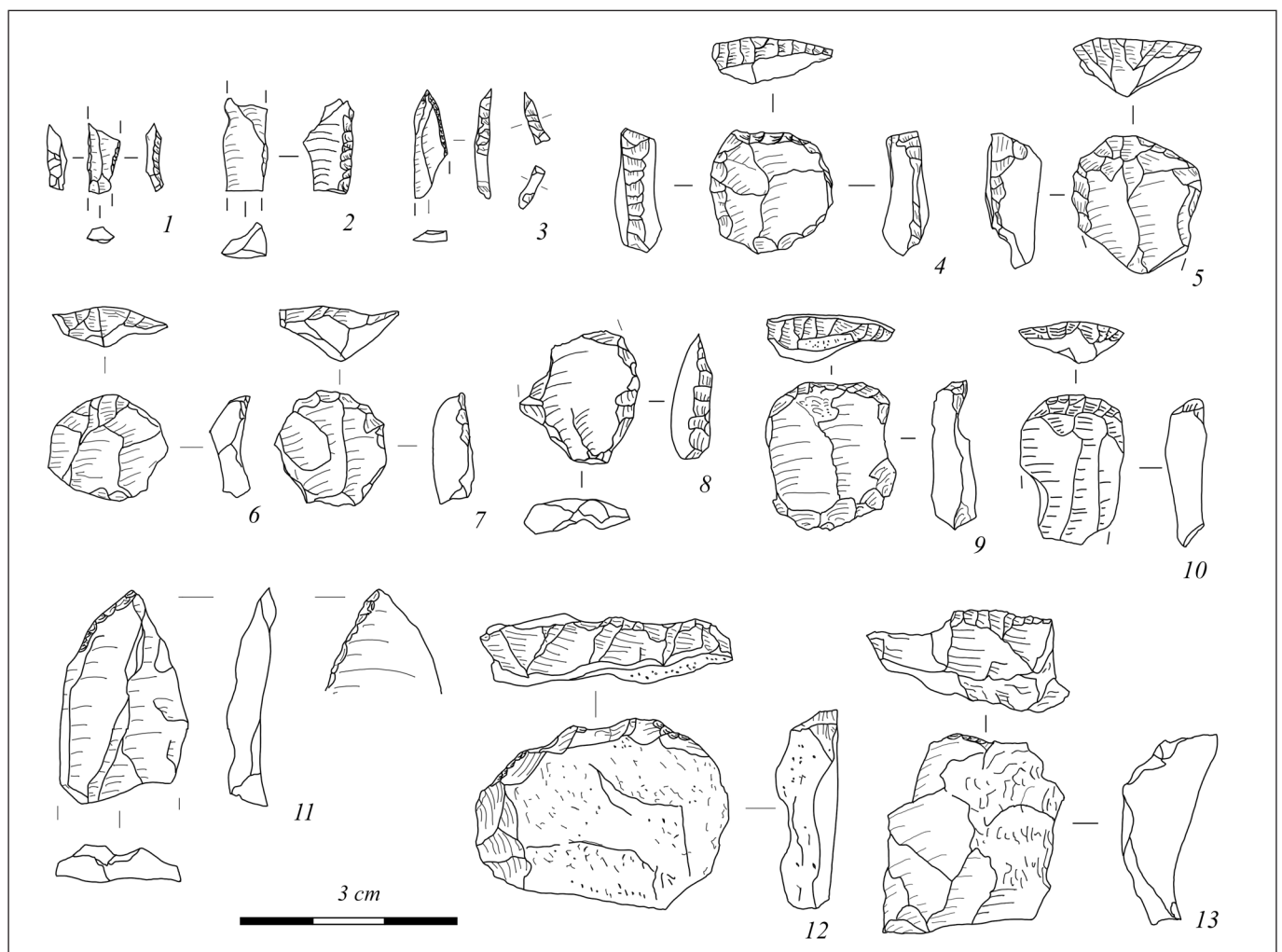
Noha csak hat darab jellegzetes vakaró származik Jászberény 129 lelőhelyről (2. kép 15–17, 21–23), tipológiailag jellegzetes armatúrák (például összetett nyílhegyek „alkatrészei”) nem kerültek elő. A darabok mindenképp ígéretesek, mivel a felszínről fiatalabb őskori kerámiák nem származnak, és a vakarók beleil-
lenek a mezolitikum tipológiai rendszerébe (Rozov 1968, 344–346).

NAGYON VALÓSZÍNŰ MEZOLITIKUS LELŐHELYEK

Jelenleg három lelőhely tekinthető nagy valószínűséggel mezolitikusnak: Jászberény 98, Jánoshida 52 és Jásztelek 26.

Jászberény 98 lelőhelyen kilenc vakaró került elő, amelyek mind szilánkon készültek (3. kép 4–10, 12). Az egyik vakaró kör alakú, a többi különböző alakú és méretű. Néhány darab erősen patinás. Az együttesben két retusált penge található, ezek közül az egyik háromszög keresztmetszetű szabálytalan penge (3. kép 2), a másik egy karcsú penge meredek retusálással (3. kép 1); mellettük egy szilánkon készült fűrő került elő (3. kép 11). A legfontosabb lelet egy nyújtott, egyenlő szárú háromszög alakú darab (3. kép 3). Sajnos a háromszög proximális végén levő szára sérült, így további tipológiai értékelésre nem alkalmas. Kerámiatöredékek is megtalálhatók a gyűjteményben, de azok mind az őskornál fiatalabbak.

A Jánoshida 52 lelőhely pattintott kövei között két szilánkon készült vakaró mellett (2. kép 9–10) két ferdén csonkított hegy került elő; egy limnoszilicitből, egy pedig radiolaritból készült (2. kép 12–13). Mindkét darab tipológiailag a ferdén csonkított hegyek kategóriájába sorolható. Egy rövid, egyenlőtlen szárú háromszöget is találtunk, amely jól illeszkedik BROGLIO & KOZŁOWSKI (1984) „IV Classe, 9” tipológiai

3. kép. Felszíni gyűjtések a Jászágóból. Jászberény 98: 1–2 – retusált penge, 3 – háromszög alakú mikrolit, 4–10, 12–13 – vakarók, 11 – fűrő

csoportjába (2. kép 14). Ez a típus az egyik legjobban kutatott és radiokarbonnal szisztematikusan keltezett mezolitikus lelőhely, a Romagnano Loc III sziklaeresz (Északkelet-Olaszország) Castelnovien és Sauveterrien rétegeiben egyaránt előfordul, így nem lehet teljes biztonsággal megállapítani, hogy a késői vagy korai mezolitikumba sorolható-e. A szabályos retusált penge jelenléte is kérdéseket vet fel ezzel kapcsolatban (2. kép 11). Ennek a pengének facettált talonja van és a párkányát nem távolították el. A párkány érintetlensége miatt ezek leginkább a közvetett ütés technikájára utaló nyomok, mindez valószínűsíti a lelőhelyen valamilyen fiatalabb őskori kultúra jelenlétét.

A Jásztelek 26 lelőhelyről három szilánkvakaró (2. kép 5–7) származik, valamint egy ferdén csonkított hegy (2. kép 4) és egy háromszög alakú geometrikus mikrolit (2. kép 3). Az utóbbi BROGLIO & KOZŁOWSKI (1984) tipológiai rendszeréhez jól illeszkedik, a „II Classe, 5”-höz tartozónak tekinthető, mivel ez egy egyenlő szárú háromszög, befogóján marginális retusálással. Ennek a típusnak a párhuzamai az északolaszországi mezolitikumban is megtalálhatók, de csak a kora mezolitikus Sauveterrienben (BROGLIO & KOZŁOWSKI 1984). Összefoglalva ez a háromszög tipológiai szempontból kora mezolitikusnak tekinthető.

KÖVETKEZTETÉSEK

A leletanyagok felszíni gyűjtés jellegük ellenére is jól bizonyítják, hogy az összehasonlító tipológia hatékony módszer lehet a pattintott kőeszközök meghatározásában. A fentebb említett geometrikus mikrolit típusok minden bizonnyal mezolitikus lelőhelyekre utalnak, amelyeken érdemes további terepi vizsgálatokat végezni.

Bár a Jászszág lelőhelyeit a legtöbbször erősen érinti a több ezer éven keresztül folyamatos mezőgazdaság okozta talajdegradáció, remélhetjük, hogy valamelyik vizsgált lelőhely lehetőséget ad a jövőbeni feltárásokra, megbízható techno-tipológiai adatokat és abszolút dátumokat szolgáltatva a Kárpát-medence mezolitikumának további kutatásához.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Nagyon köszönjük Simonyi Márknak és Tóth Zoltán Ferencnek a fotók és táblák elkészítését. Köszönjük Julia Blumenröthernek (Friedrich-Alexander-Universität, Erlangen-Nürnberg), hogy megnézte a leletanyagokat és tanácsokat adott azokkal kapcsolatban. A kutatás a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Régészeti Intézet „Ember és környezet – Környezetrégészeti Kutatási Program” része. A kutatást a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Régészeti Intézete és a Magyar Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete támogatja.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Barrière, Cl., Daniel, R., Delporte, H., Escalon de Fonton, M., Parent, R., Roche, J., Rozoy, J.G., Tixier, J., Vignard, Ed. (1969). Epipaléolithique-Mésolithique. Les microlithes géométriques. *Bulletin de la Société préhistorique française* 66, 355–366.

Barrière, Cl., Daniel, R., Delporte, H., Escalon de Fonton, M., Parent, R., Roche, J., Rozoy, J.G. (1972). Epipaléolithique-Mésolithique. Les armatures non géométriques. *Bulletin de la Société préhistorique française* 69, 364–375.

Broglio, A., Kozłowski, S.K. (1984). Tipologia ed evoluzione delle industrie mesolitiche di Romagnano III. *Preistoria Alpina* 19, 93–148.

Csongrádiné Balogh, É. (2009). The lithic finds from Budakalász. In Bondár, M. & Raczky, P. (eds.), *The Copper Age cemetery of Budakalász*. Budapest: Pytheas, 379–407.

- Eichmann, W.J., Kertész, R., Marton, T. (2010). Mesolithic in the LBK heartland of Transdanubia, Western Hungary. In Gronenborn, D. & Petrasch, J. (hrsg.), *Die Neolithisierung Mitteleuropas. Internationale Tagung, Mainz 24. Bis 26. Juni 2005*. RGZM – Tagungen Band 4. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 211–233.
- Feurdean, A., Perşoiu, A., Tanţău, I. Stevens, T., Magyari, E.K., Onac, B.P., Marković, S., Andrič, M., Connor, S., Fărcaş, S., Gałka, M., Gaudeny, T., Hoek, W., Kolaczek, P., Kuneš, P., Lamentowicz, M., Marinova, E., Michczyńska, D. J., Perşoiu, I., Plóciennik, M., Zernitskaya, V. (2014). Climate variability and associated vegetation response throughout Central and Eastern Europe (CEE) between 60 and 8 ka. *Quaternary Science Reviews* 106, 206–224. <https://doi.org/10.1016/j.quascirev.2014.06.003>
- Fontana, F., Flor, E., Duches, R. (2016). Technological continuity and discontinuity in the Romagnano Loc III rock shelter (NE Italy) Mesolithic series. *Quaternary International* 423, 1–14. [10.1016/j.quaint.2015.10.046](https://doi.org/10.1016/j.quaint.2015.10.046)
- Gábori, M. (1956). Mezolitikus leletek Szödligettről. *Archaeológiai Értesítő* 83, 177–182.
- Gábori, M. (1964). *A késői paleolitikum Magyarországon*. Régészeti Tanulmányok III. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gábori, M. (1984). A régibb kőkor Magyarországon (The Palaeolithic in Hungary). In Székely G. (szerk.), *Magyarország története I: előzmények és magyar történet 1242-ig. Volume 1*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 69–116.
- Gábris, Gy. (2011). A Zagyva-Tarna alföldi vízrendszerének kialakulása és fejlődése. *Földrajzi Közlemények* 135, 205–217.
- Gábris, Gy., Horváth, E., Novothny, Á., Ruzsáczay-Rüdiger, Zs. (2012). Fluvial and aeolian landscape evolution in Hungary – results of the last 20 years research. *Netherlands Journal of Geosciences* 91 (1–2), 111–128.
- Glauberman, P. J., Thorson, R. M. (2012). Flint Patina as an Aspect of “Flaked Stone Taphonomy”: A Case Study from the Loess Terrain of the Netherlands and Belgium. *Journal of Taphonomy* 10:1, 21–43.
- Kaczanowska, M., Kozłowski, J.K. (2012). Körös lithics. In Anders, A. & Siklós, Zs. (eds.), *The First Neolithic Sites in Central/South-East European Transect Volume III: The Körös Culture in Eastern Hungary*. BAR International Series 2334. Oxford: Archaeopress, 161–170.
- Kertész, R. (1991). Preliminary report on the research of Early Holocene period in the NW part of Great Hungarian Plain. *Folia Historico-Naturalia Musei Matraensis* 16, 29–44.
- Kertész, R. (1994). Late Mesolithic chipped stone industry from the site Jásztelek I (Hungary). In Lőrinczy, G. (ed.), *A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára*. Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 23–44.
- Kertész, R. (1996). The Mesolithic in the Great Hungarian Plain: a survey of the evidence. In Kertész, R. & Makkay, J., *At the Fringes of Three Worlds: Hunter-Gatherers and Farmers in the Middle Tisza Valley*. Szolnok: Damjanich János Múzeum, 5–34.
- Kertész, R. (2002). Mesolithic hunter-gatherers in the northwestern part of the Great Hungarian Plain. *Praehistoria* 3, 281–304.

- Kertész, R. (2005). Tarnaörs–Fodor-tanya: egy új mezolit lelőhely az Észak-Alföldön. *Szolnoki Tudományos Közlemények* 9, 1–53.
- Kertész, R., Sümegei, P., Kozák, M., Braun, M., Félegyházi, E., Hertelendi, E. (1994–1995). Ásatások Jászberény I lelőhelyen (Excavation at Jászberény I Site). Előzetes jelentés az első azonosított alföldi mezolit telepen végzett kutatásokról. *Archaeológiai Értesítő* 121–122, 3–28.
- Kozłowski, J.K. (1973). The problem of the so-called Danubian Mesolithic. In Kozłowski, S.K. (ed.), *The Mesolithic in Europe: Papers read at the International Archaeological Symposium on the Mesolithic in Europe, Warsaw, May 7–12, 1973*. Warsaw: University Press, 315–330.
- Kozłowski, J.K. (2005). Remarks on the Mesolithic in the Northern part of the Carpathian Basin. In Gál, E., Juhász, I. & Sümegei, P. (eds.), *Environmental Archaeology in North-Eastern Hungary*. Varia Archaeologica Hungarica XIX. Budapest: Archaeological Institute of the Hungarian Academy of Sciences, 175–186.
- Kozłowski, J. K., Kozłowski, S. K. (1979) *Upper Palaeolithic and Mesolithic in Europe*. Prace Komisja Archeologicznej (Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie. Komisja Archeologiczna) nr. 18. Wrocław; Kraków 1979.
- Kozłowski, S.K. (2009). *Thinking Mesolithic*. Oxford: Oxbow Books.
- Lengyel, Gy. (2016). Reassessing the Middle and Late Upper Palaeolithic in Hungary. *Acta Archaeologica Carpathica* 51, 47–66.
- Magyari, E. K., Pál, I., Vincze, I., Veres, D., Jakab, G., Braun, M., Szalai, Z., Szabó, Z., Korponai, J. (2019). Warm Younger Dryas summers and early late glacial spread of temperate deciduous trees in the Pannonian Basin during the last glacial termination (20–9 kyr cal BP). *Quaternary Science Reviews* 225, 105980. <https://doi.org/10.1016/j.quascirev.2019.105980>
- Magyari, E. K., Gasparik, M., Major, I., Lengyel, Gy., Pál, I. Virág, A., Korponai, J., Haliuc, A., Szabó, Z., Pazonyi, P. (2022). Mammal extinction facilitated biome shift and human population change during the last glacial termination in East-Central Europe. *Scientific Reports* 12, 6796. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-10714-x>
- Marton, T. (2003). Mezolitikum a Dél-Dunántúlon – A somogyi leletek újraértékelése. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 9, 39–48.
- Marton, T., Kertész, R., Eichmann, W. J. (2021). Egy évtized mezolit kutatásai: korai holocén települések a Dunántúlon. *Magyar Régészet* 10:2, 1–14.
- Mester, Zs., Faragó, N. (2010). Neolitikumot jelző pattintott kövek Eger-Kőporosról. *Ősrégészeti Levelek* 12, 18–30.
- Mester, Zs., Tixier, J. (2013). Pot á lames: The Neolithic Blade Depot from Boldogkőváralja (Northeast Hungary). In Anders, A. & Kulcsár, G. (eds.), *Moments in time. Papers Presented to Pál Raczky on His 60th Birthday*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 173–185.
- Mészáros, Gy. (1948). *A vázsonyi-medence mezolit- és neolitikori települései*. Veszprém.

- Novothny, Á., Frechen, M., Horváth, E., Bradák, B., Oches, E.A., McCoy, W.D., Stevens, T. (2009). Luminescence and amino acid racemization chronology of the loess–paleosol sequence at Süttő, Hungary. *Quaternary International* 198:1–2, 62–76.
- Patay, R. (2005). The Copper Age in the Jászság and the Mátra foreland. In Gál, E., Juhász, I. & Sümegi, P. (eds.), *Environmental Archaeology in North-Eastern Hungary*. *Varia Archaeologica Hungarica* 19. Budapest: Archaeological Institute of the Hungarian Academy of Sciences, 245–262.
- Pusztai, R. (1957). Mezolitikus leletek Somogyból. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 1957, 96–105.
- Rozoy, J.G. (1968). Typologie de l'Épipaléolithique (Mésolithique) franco-belge. *Bulletin de la Société préhistorique française* 65, 335–364.
- Sørensen, M. (2006). The Arrival and Development of Pressure Blade Technology in Southern Scandinavia. In Desrosiers, P.M. (ed.), *The Emergence of Pressure Blade Making. From Origin to Modern Experimentation*. New York: Springer, 237–259. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-2003-3>
- T. Dobosi, V. (1995). Eger-Kőporostető. Révision d'une industrie à outils foliacés. In: Les industries à pointes foliacées d'Europe centrale. *Actes du Colloque de Miskolc, 10–15 septembre 1991*. *Paléo – Supplément* 1, 45–55.
- Tolnai-Dobosi, V. (1968). Kupferzeitliche Silexgeräte aus Ungarn. *Acta Archaeologica Carpathica* 10, 271–285.
- Vértés, L. (1965). *Az őskőkor és átmeneti kőkor emlékei Magyarországon*. Budapest: Akadémiai Kiadó.